

Makale Gelişi:  
19.10.2024

Makale Kabulü:  
16.05.2025

Araştırma  
Makalesi

## Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

# İRAN'IN NÜKLEER ANLAŞMASI VE İSRAİL'İN TUTUMU ÜZERİNE GÜNCEL BİR ÇÖZÜMLEME

Ahmet Özdemir  
Trakya Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı  
Doktora Öğrencisi  
ahmetozo@hotmail.com  
0000-0002-3364-9805

### ÖZET

İran ile İsrail arasında güç mücadelesinde nükleer program temel olgulardan biri olmuştur. Tahran, nükleer silahlara sahip olmayı ve etkin politika yürütmeyi istemiştir. Tel Aviv ise Tahran'ın nükleer anlaşmasına karşı çıkmış ve Washington'a baskı yapmıştır. Bu çalışmanın amacı İran'ın 2015 yılında Rusya, Çin, ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya ile imzalamış olduğu nükleer anlaşma penceresinden İsrail ile güç mücadelesini ortaya koymaktır. 2018 yılında Washington, anlaşmadan tek taraflı ayrılmış akabinde İran'a yaptırımlara başlamıştır. Tahran ise yüksek oranda uranyum üretme ve zenginleştirmeye koyulmuştur. Çalışmada araştırma kapsamına giren yazılı kaynaklar incelenmiş ve belge çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Toplanan veriler nitel içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak nükleer anlaşmanın canlandırılması çabaları yetersiz kalmıştır. ABD ve Avrupa ülkeleri yeni bir nükleer anlaşma için masaya oturmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** İran, Nükleer Anlaşma, İsrail.

Atıf Bilgisi: Özdemir, Ahmet. "İran'ın Nükleer Anlaşması ve İsrail'in Tutumu Üzerine Güncel Bir Çözümleme," *Uluslararası Siyaset Dergisi* 3, sayı 1 (2025): 97-116.

Çıkar Çatışması Beyanı:  
Etik Kurul Onayı:  
Finansal Destek Beyanı:  
Yazar Katkı Beyanı:

Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.  
Yazar etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.  
Yazar finansal destek almadığını beyan etmiştir.  
1. yazar %100.

Article Received:  
19.10.2024

Article Accepted:  
16.05.2025

Research Article

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

## A CONTEMPORARY ANALYSIS OF IRAN'S NUCLEAR AGREEMENT AND ISRAEL'S STANCE

### ABSTRACT

*The nuclear program has been one of the fundamental fact in the power struggle between Iran and Israel. Tehran always wanted to have nuclear weapons and follow a effective policies. Tel Aviv, on the other hand, opposed Tehran's nuclear agreement and put pressure on Washington on this issue. The aim of this study is to reveal Iran's power struggle with Israel from the point of nuclear agreement signed with Russia, China, the US, France, the UK and Germany in 2015. In 2018, Washington unilaterally withdrew from the agreement and thereafter began sanctions on Iran. Tehran, in return, began to produce and enrich uranium at a high rate. In this study, written sources included in the scope of the research were examined and the document analysis method was used. The collected data was subjected to qualitative content analysis. As a result, efforts to revive the nuclear agreement were insufficient. The US and European countries sat at the table for a new nuclear agreement.*

**Key Words:** Iran, Nuclear Agreement, Israel.

To Cite: Özdemir, Ahmet. "İran'ın Nükleer Anlaşması ve İsrail'in Tutumu Üzerine Güncel Bir Çözümleme," *Uluslararası Siyaset Dergisi / US Journal* 3, no. 1 (2025): 97-116.

Conflict of Interest Statement:

Author declared no conflict of interest.

Ethics Committee Approval:

Author declared article does not require ethics committee approval.

Financial Support Statement:

Author declared that there was no financial support.

Author(s) contribution Statement:

1<sup>th</sup> author 100%.

## Giriş

İran ile İsrail arasındaki gerimler incelendiğinde güç mücadelesinde nükleer program göze çarpmıştır. Rusya, Çin, ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya (P5+1) ile imzalanan nükleer anlaşma akabinde İsrail, İran'ın karşısında konumlanmıştır. Bu çalışma nükleer anlaşma sürecinden başlayarak günümüze kadar İsrail'in tutumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmada araştırma kapsamına giren yazılı kaynaklar incelenmiş ve belge çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Yurtiçi ve yurtdışındaki dergilerde yayımlanan makalelerden yararlanılmıştır. Verilerin bir kısmı haber sitelerinden derlenmiştir. Toplanan veriler nitel içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Araştırmada aşağıdaki hipotezlere cevap aranmıştır:

*H<sub>1</sub>: İsrail, İran'ın nükleer programını, varlığına bir tehdit olarak algılamış ve nükleer anlaşmaya karşı gelmiştir.*

*H<sub>2</sub>: İsrail'in tüm çabasına ve ABD'nin yaptırımlarına rağmen İran, nükleer silah üretmeye yaklaşmıştır.*

Yukarıdaki hipotezleri sınamak amacıyla İsrail'in nükleer anlaşmaya karşı tutumu incelenmiştir. Rusya ve Çin'in İran'ın nükleer gelişmesindeki toleransı ortaya konmuştur. ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya ile İran'ın yeni bir nükleer anlaşma görüşmelerine yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Kenneth Katzman ve Paul K. Kerr'in kaleme aldığı "Iran Nuclear Agreement" başlıklı eserde İran'ın nükleer anlaşma öncesinde nükleer silahlarda kullanılan yüksek düzeyde zenginleştirilmiş uranyum ve plütonyum üretme kapasitesine sahip olabilecek nükleer programı olduğu belirtilmiştir. ABD istihbarat topluluğundan gelen açıklamalara göre İran'ın bir noktada nükleer silah üretebilecek teknolojik ve endüstriyel kapasiteye sahip olduğunu gösterdiği dillendirilmiştir. Washington'un Tahran'ın nükleer silah yapımı için gerekli tüm teknolojilere haiz olmadığını değerlendirildiği ifade edilmiştir.<sup>1</sup>

Dalia Dassa Kaye ve Shira Efron'un kaleme aldığı "Israel's Evolving Iran Policy" başlıklı makalede yazarlar Binyamin Netanyahu'nun İran'la Temmuz 2015'te imzalanan nükleer anlaşmanın tarihi bir hata olduğu sözlerine yer vermiştir. İsrail'in anlaşmadan bağımsızlığını ve İran'ın İsrail'in yıkımını istediğini dile getirmiştir.<sup>2</sup>

Douglas C. Youvan, "Complex Systems in Geopolitical Conflicts: Emergent Phenomena in the Israeli-Iranian Escalation" başlıklı makalesinde ABD'nin İsrail'e askeri yardım ve diplomatik destek sağladığını ve en güçlü müttefiki olduğunu yazmıştır. Trump yönetiminin İran'ı izole etmeyi ve nükleer hırslarını engellemeyi amaçlayan "maksimum baskı" politikasıyla<sup>3</sup> Washington-Tahran ilişkilerini önemli ölçüde gerdiğini dile getirmiştir. Kasım Süleymani suikastı ve İran'la imzalamış olduğu nükleer anlaşmadan çekilmesi sonrasında gerilimin arttığını bildirmiştir. Hem Biden yönetiminin İran'la yeniden diplomatik ilişki kurmaya çalıştığını hem de ABD'nin İsrail'e verdiği askeri desteği sürdürdüğünü belirtmiştir.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Kenneth Katzman, Paul K. Kerr, "Iran Nuclear Agreement", *Congressional Research Service*, (31.05.2016): 2.

<sup>2</sup> Dalia Dassa Kaye and Shira Efron, "Israel's Evolving Iran Policy", *Survival* 62, no.4, (2020): 10.

<sup>3</sup> Maksimum baskı politikası İran ekonomisine ciddi zarar vermiştir. İran Riyali, Trump'ın başkanlığı döneminde değer kaybına uğramıştır. Malek Fouda, "İran Nükleer Programı Konusunda Batılı Ülkelerin Endişelerini Gidermeye Hazır Olduğunu Açıkladı", Erişim tarihi: 30.05. 2025, <https://tr.euronews.com/2025/01/09/iran-nukleer-programi-konusunda-batili-ulkelerin-endiselerini-gidermeye-hazir-oldugunu-aci>.

<sup>4</sup> Douglas C. Youvan, *Complex Systems in Geopolitical Conflicts: Emergent Phenomena in the Israeli-Iranian Escalation*, Erişim tarihi: 12.11.2024, <https://www.researchgate.net/publication/384635597>.

## 1. İran'ın Nükleer Anlaşma Süreci ve İsrail'in Tutumu

İsrail devletinin kurulması ile başlayan Arap-İsrail çatışmasından İran'daki İslam devrimine kadar<sup>5</sup> Tahran'ın soruna müdahil olduğuna ya da meselenin çözülmesine gayret ettiğine yönelik bir belirti olmamıştır. 1979'da İran'da değişen rejim sonrasında "Ne Doğu Ne Batı" politikasını kabul etmesiyle İran'ın Müslüman ülkelerle ilişkisini geliştireceğini İsrail ile ilişkisinin sürmeyeceğini açıklaması, iki ülke arasındaki gerilimlerin başlangıcını oluşturmuştur.<sup>6</sup> İran-İsrail ilişkilerinde İslam devriminden bu yana birçok iniş çıkış yaşanmıştır. İki ülke arasında ilişkiler tamamen kopmuş, bölgesel ve uluslararası rekabetin yaşandığı yeni bir döneme girilmiştir.<sup>7</sup>

İran'ın 2003'te NPT taahhütlerini ihlal ederek nükleer silah geliştirme peşinde koştuğu kimi yazarlarca dillendirilmiştir.<sup>8</sup> Güç ve nüfuz mücadelesinde nükleer program, deniz yolları ve Suriye, Lübnan krizleri gibi alanlar göze çarpmıştır. İsrail, Arap ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. İran ve İsrail topyekûn bir savaşla birbirlerini yok etmekten ziyade vekil örgütler üzerinden güç mücadelesini lehlerine çevirme gayreti sarf etmiştir.<sup>9</sup>

İran, İsrail için güvenlik alanında en büyük tehdit olmuştur. Nükleer programı, bölgesel etkisi, Hamas, İslami Cihad ve Hizbullah'a verdiği destek doğrudan stratejik tehditleri meydana getirmiştir.<sup>10</sup> Bölgedeki güç dengesinin hassaslığı ve İran'ın nükleer silah arzusu, Tahran ve Tel Aviv'i birbiriyle rekabet eder hale getirmiştir. Pek çok İsrailli İran'ın nükleer projesinin kendilerine karşı bir tehdit olduğunu ve durdurulması gerektiğini düşünmüştür.<sup>11</sup>

İran'ın nükleer silaha sahip olabilmesi ABD'nin Orta Doğu politikasını ve İsrail'i tehdit etme ihtimalini ortaya çıkarmıştır. İsrail'in nükleer silaha haiz olmasından mütevellit bir savaşta bu durumun stratejik dengesizliğe neden olacağı, İran'ın nükleer silaha kavuşması halinde ise durumun eşitleneceği ve İsrail'in avantajının ortadan kalkacağı hesaplanmıştır. Bu olasılık Tel Aviv için kabul edilemez görünmüş ve Washington'a Tahran'a karşı sert önlemler alması yönünde baskı uygulamasına neden olmuştur. Amerika, İsrail'in bölgedeki güvenliği için askeri seçeneklerin önlerinde olduğunun sürekli altını çizmiştir.<sup>12</sup> Nükleer güç olmak isteyen

<sup>5</sup> 1979 yılına kadar İran ve İsrail neredeyse müttefiklik seviyesinde bir ilişki içinde olmuştur. İran, resmi olarak İsrail'i tanımamış ve doğrudan ilişki kurmamış olsa da bu durum yoğun biçimde askeri ve ekonomik iş birliği kurmalarını engellememiştir. Bölge ülkelerinin İsrail ile savaş durumunda olması hasebiyle ilişkiler gizli olarak yürütülmüştür.

Haydar Oruç, "İran Nükleer Anlaşması ve İsrail'in Anlaşmaya Yönelik Tepkisi," *Ortadoğu Yıllığı*, (2015): 485, [https://www.researchgate.net/publication/313676921\\_Iran\\_Nukleer\\_Anlasmasi\\_ve\\_Israil'in\\_Anlasmaya\\_Yonelik\\_Tepkisi](https://www.researchgate.net/publication/313676921_Iran_Nukleer_Anlasmasi_ve_Israil'in_Anlasmaya_Yonelik_Tepkisi).

<sup>6</sup> Sinem Karadağ, "İran ve İsrail'in Transkafkasya Politikaları: Azerbaycan'ın Rolü," *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, sayı 1, (2021): 55, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/artuklu/issue/62583/890485>.

<sup>7</sup> Zohreh Ghadbeigy and Maryam Jafari, "Iran-Israel Security Competition in West Asia," *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, Issue: 9, (September 2022): 93.

<sup>8</sup> Thomas D. Macdonald and Peter Roemer, Ethan Klein, "Our Remaining Options for Preventing a Nuclear Iran," *MIT Science Policy Review*, (December 21, 2020): 92.

<sup>9</sup> Muhammed Veli Mercan, *Orta Doğu'da Nükleer Gerginlik: İran-İsrail Güç Mücadelesi* (İNSAMER, May 27, 2021), 1-8,

[https://www.academia.edu/49258698/Ortado%C4%9Fu\\_da\\_N%C3%BCkleer\\_Gerginlik\\_%C4%B0ran\\_%C4%B0srail\\_G%C3%BC%C3%A7\\_M%C3%BCcadelesi](https://www.academia.edu/49258698/Ortado%C4%9Fu_da_N%C3%BCkleer_Gerginlik_%C4%B0ran_%C4%B0srail_G%C3%BC%C3%A7_M%C3%BCcadelesi).

<sup>10</sup> Farshad Roomi, "The Iran-Israel Conflict: An Ultra-Ideological Explanation," *Middle East Policy*, (2023): 14.

<sup>11</sup> Syed Umair Jalal, "The Post-Revolutionary Israeli-Iranian Rivalry and Iran's Nuclear Program", *Journal of Regional Studies Review*, Issue: 1, (2023): 1.

<sup>12</sup> Murat Ercan, Taner Bilgin, "ABD-İran İlişkileri," *Akademik Bakış Dergisi*, sayı 33, (Kasım-Aralık 2012): 3, <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/9383/makaleler/33/arastirmax-abd-iran-iliskileri-abd-iran-gerginliginin-turkiyeye-etkileri.pdf>.

İran ise bu güce sahip ülkelerle kuşatılmıştır.<sup>13</sup> Bölgede rakiplerine üstünlük kurmayı ve lider konumu hedeflemiştir.<sup>14</sup>

İran, 2006'da başlayan ve her yıl artan uluslararası yaptırımların baskısına direnememiş ve 2013'te meselenin diplomasiyle çözümü için Batı ülkeleriyle masaya oturmuştur.<sup>15</sup> P5+1 ülkeleri ile 14 Temmuz 2015'te Avusturya'nın başkenti Viyana'da nükleer anlaşmayı onaylamıştır.<sup>16</sup> 2016'nın ilk ayından başlayarak İran'a yaptırımlar mühim ölçüde kaldırılmıştır.<sup>17</sup> İsrail, yaptırımların kaldırılmasına tepki göstermiş Netanyahu, bu kararın Tahran'ın on beş yıl içinde nükleer güç olmasının yolunu açacağını kaydetmiştir.<sup>18</sup> İsrail, nükleer anlaşmadan en çok rahatsızlık duyan ülke olmuş<sup>19</sup> ve anlaşmaya karşı çıkmıştır.<sup>20</sup>

İsrail, anlaşmanın İran'ın nükleer silah üretim altyapısını ortadan kaldırmada yeterince ileri gitmediğini, İran'ın balistik füze programı ve bölgedeki vekil gruplara verdiği destek gibi diğer endişe alanlarını ele almadığını savunmuştur. Nükleer anlaşmada mevcut izleme mekanizmalarının yetersiz olduğuna inanmış, daha sıkı denetimler ve uyumsuzluk durumunda daha güçlü cezalar talep etmiştir. İran'ın balistik füze programını ve bölgedeki terörizme desteğini özel olarak ele alan hükümlerin eklenmesini önermiştir.<sup>21</sup>

İran, 1970 yılında yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasını (NPT) imzalamıştır. Nükleer anlaşmada NPT ile kendisine tanınan uranyum zenginleştirme hakkını savunmuştur.<sup>22</sup> Tahran, Tel Aviv'in anılan antlaşmaya dahil edilmeye zorlanması ve nükleer programının Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) denetimi altına alınması çağrısında bulunmuştur.<sup>23</sup>

Nükleer faaliyetlerine dair gizlilik politikası yürüten İsrail, NPT'ye imza atmamış ve nükleer güç olduğunu kabul ve inkâr etmemeyi içeren "belirsizlik politikasını" sürdürmüştür.<sup>24</sup> İsrail'in ulusal nükleer doktrini ve duruşu kararlı bir biçimde muğlak kalmıştır.<sup>25</sup> NPT'ye taraf

<sup>13</sup> Büşra Celep, "Demokrasi ve Nükleer Silahlar: İran Örneği," (Yüksek lisans tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, 2020): 54-56.

<sup>14</sup> Ayşegül Ketenci, "Rusya-İran Enerji İş Birliği "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" Sonrası Değişen Dengeler," *Bilge Strateji* 10, sayı 18, (Bahar 2018): 77, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/44282/543798>.

<sup>15</sup> Mehmet Koç, "Nükleer Anlaşma Çöktü, Sırada Ne Var?" (14 Mayıs 2018), <https://iramcenter.org/nukleer-anlasma-coktu-sirada-ne-var-1143>, Erişim tarihi: 1 Eylül 2024.

<sup>16</sup> Gary Samore et al, "The Iran Nuclear Deal: A Definitive Guide," *Belfer Center For Science and International Affairs, Harvard Kennedy School*, (August 2015): 1.

<sup>17</sup> Ramazan Aslan, "ABD Yaptırımlarının İran Ekonomisine Etkileri," *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, sayı 2, (2023): 28, <https://doi.org/10.61349/iesbad.1310214>.

<sup>18</sup> İsmail Numan Telci, "Ağırlaştırılmış Ekonomik Yaptırımlar: Trump İran'dan Ne İstiyor?" *SETA Perspektif*, sayı 208, Erişim tarihi: 20.08.2024,

[https://www.setav.org/assets/uploads/2018/08/208\\_I%CC%87ranYapt%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1.pdf](https://www.setav.org/assets/uploads/2018/08/208_I%CC%87ranYapt%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1.pdf).

<sup>19</sup> Çağla Gül Yesevi, "İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü", içinde Enerji Diplomasisi, ed. Hasret Çomak, (İstanbul: Beta Yayınları, 2015), 452.

<sup>20</sup> Tisa Larasati, I. Gede Wahyu Wicaksana, "The Influence of Groups in Foreign Policy Formulation: Analysis of Israel's Policy On Iran's Nuclear Agreement," *Airlange Conference on International Relations*, (2018): 602.

<sup>21</sup> Yuval Manzon, (Yarden Levi, Head of Mossad), "Israel's Stance on Iran Nuclear Agreement: Policy Brief," *Reichman University*, 24185: Foreign Policy Decision Making Kasey Barr, (10.07.2023): 1-18.

<sup>22</sup> Çiğdem Pekar, "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Çerçevesinde Nükleer Teknolojinin İki Yüzlü Yapısı," *Yönetim Bilimleri Dergisi*, sayı 29, (2017): 319-334, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/75259/1234799>.

<sup>23</sup> Servet Yanatma, "Netanyahu: (Kaşıkçının Öldürülmesi) Korkunç Ama Suudi Arabistan'ın İstikrarı Çok Önemli," Erişim tarihi: 08.08.2024, <https://tr.euronews.com/2018/11/02/israilli-bakan-dan-kaşikci-aciklamasi-suudi-arabistan-iran-a-karsi-muttedikimiz>.

<sup>24</sup> Mehmet Osman Çatı, Sem Çamlıdağ, "Realizm ve Uluslararası Hukuk Bağlamında İran-İsrail Nükleer Güç Rekabeti", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 45, (2023/1): 322.

<sup>25</sup> Louis Rene Beres, "Israeli Nuclear Deterrence and International Law: Calculating Effects of Power Politics and Pandemics," *Indiana Int'l & Comp. Law Review*, Volume: 31, Issue: 3, (2021): 338.

olmamakla 6 ay içinde tüm nükleer tesisleri hakkında detaylı bildirimde bulunmaktan ve denetimlerden muaf kalmıştır. Orta Doğu’da dengeleri bozacak güçlü bir İran’ın engellenmesi ve Amerika’nın stratejik ortağı İsrail’in tehdit edilmesi gibi unsurlar dikkatleri İran’ın nükleer politikasına yöneltmiştir.<sup>26</sup>

Nükleer anlaşma İran’ın nükleer faaliyetlerini UAEA’nın kontrolüne açması ve bir süreliğine sınırlandırılması karşılığında uluslararası toplumun Tahran’ın nükleer haklarını tanımaya imkân vermiştir.<sup>27</sup> İran, nükleer silah denemesi yapmamış, nükleer silahları üretebilecek potansiyele yaklaşmış ve uzlaşmayı tercih ederek güvenlik-ekonomik çıkar dengesini gözetmiştir.<sup>28</sup> Netanyahu, anlaşmaya tepki göstermiş ve tarihi bir hata yapıldığını dile getirerek İran’ın nükleer hırslarını durdurmak için çalışacağını duyurmuştur.<sup>29</sup>

Netanyahu, Eylül 2018’de Birleşmiş Milletler Genel Meclisi zirvesinde İran’ın gözlerden ırak bir cephanelikte nükleer silah gizlediğini iddia etmiştir. Tahran yakınlarında nükleer silah yapımında lazım gelen materyallerin tutulmasının İran’ın nükleer programını sürdürdüğünün kanıtı olduğunu öne sürmüştür.<sup>30</sup> İddialara Tahran’dan yalanlama gelmiş ve İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, “nükleer silahlarla ilgili asıl İsrail’in kendini aklamayı gerektiğini” dile getirmiştir. İsrail’in bölgede saklı nükleer silah programına sahip tek rejim olduğunu ifade etmiş ve kanunsuz nükleer silah programını denetmenlere açmasının zamanı gelmiştir diye konuşmuştur.<sup>31</sup>

## 2. ABD’nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesi ve İsrail’in Tutumu

İran’ın nükleer faaliyetlerine getirilen sınırlamalardaki süre kısıtlamasının kaldırılmaması<sup>32</sup> ve anlaşmanın İran’ın balistik füze programını içermediği münasebetiyle diğer P5+1 ülkelerinin itirazlarına karşın<sup>33</sup> ve UAEA raporlarında İran’ın anlaşmayı ihlal ettiği belirtilmemesine rağmen<sup>34</sup> Washington, Trump döneminde 8 Mayıs 2018’de nükleer anlaşmadan çekilmiş<sup>35</sup> ve Tahran’a yaptırımlara başlamıştır. Anlaşmanın uygulanabilmesi ve Amerika’nın masaya dönmesi için 2021’in Nisan ayından beri AB güdümünde Viyana’da müzakereler başlatılmış ve 8 Ağustos 2022’de müzakereler sonuçlanmadan bitmiştir.<sup>36</sup>

<sup>26</sup> Zafer Akbaş ve Âdem Baş, “İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”, *History Studies*, sayı 2, (Mart 2013): 24-38.

<sup>27</sup> Murat Gül, Emrah Karapınar, “İran Nükleer Krizi ve Zorlayıcı Diplomasi,” *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, sayı: 26, (2020): 287, <https://doi.org/10.21076/vizyoner.638894>.

<sup>28</sup> Motaz Zakaria, Mohamad Barakat, “İran’ın Nükleer Faaliyetleri Bağlamında ABD-İran İlişkisi ve Yaptırımların İran’a Etkisinin Analizi,” Erişim Tarihi: 29.08.2024, [https://www.researchgate.net/publication/366190475\\_IRAN\\_IN\\_NUKLEER\\_FAALİYETLERI\\_BAGLAMINDA\\_ABD-IRAN\\_ILISKISI\\_VE\\_YAPTIRIMLARIN\\_IRAN\\_A\\_ETKISININ\\_ANALIZI](https://www.researchgate.net/publication/366190475_IRAN_IN_NUKLEER_FAALİYETLERI_BAGLAMINDA_ABD-IRAN_ILISKISI_VE_YAPTIRIMLARIN_IRAN_A_ETKISININ_ANALIZI).

<sup>29</sup> “Netanyahu: Nükleer Anlaşma Tarihi Bir Hata,” Erişim tarihi: 08.08.2024, <https://tr.euronews.com/2015/07/14/netanyahu-nukleer-anlasma-tarihi-bir-hata>.

<sup>30</sup> Beraat Gökkuş, “Netanyahu: İran’ın Gizli Nükleer Silah Deposu Var,” Erişim tarihi: 08.08.2024, <https://tr.euronews.com/2018/09/27/netanyahu-iranin-gizli-nukleer-silah-deposu-var>.

<sup>31</sup> Tuba Altunkaya, “İran’dan Netanyahu’ya Yanıt: Nükleer Silahlarla İlgili Asıl İsrail Kendini Aklasin”, Erişim tarihi: 08.08.2024, (<https://tr.euronews.com/2018/09/28/iran-dan-netanyahu-ya-yanit-nukleer-silahlarla-ilgili-asil-israil-kendini-aklasin>).

<sup>32</sup> Koç, “Nükleer Anlaşma Çöktü”.

<sup>33</sup> Yasemin Ergül, “2015 İran Nükleer Antlaşması ve 3 Düzey Üzerinden Analiz,” *III. Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları Kongresi*, (1-3 Aralık 2023): 126.

<sup>34</sup> Szymon Zareba, “Legal Issues Related to the U.S. Withdrawal from the Nuclear Agreement with Iran,” *PSIM, Bulletin*, No: 22 (1268), (14.02.2019): 1.

<sup>35</sup> Murat Aslan, “ABD’nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesinin Ekonomik Sonuçları,” *İRİAM, Analiz* (Mayıs 2018): 5,

[https://iramcenter.org/uploads/files/ABDYnin\\_Nukleer\\_AnlaYmadan\\_Cekilmesinin\\_Ekonomik\\_SonuclarY.pdf](https://iramcenter.org/uploads/files/ABDYnin_Nukleer_AnlaYmadan_Cekilmesinin_Ekonomik_SonuclarY.pdf).

<sup>36</sup> “İran, ABD’nin Nükleer Anlaşma Görüşlerine Yanıtını İletti,” Erişim tarihi: 05.08.2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-abdnin-nukleer-anlasma-goruslerine-yanitini-iletti-705817.html>.

Trump, anlaşmadan çekilirken yaptığı açıklamada terörün önde gelen devlet sponsoru olarak gördüğü İran rejiminin uranyum zenginleştirmesini ve nükleer bir patlamanın eşiğine gelmesini engelleme niyeti ile İran'ın nükleer silah arayışında yardımcı olan her ülkeye yaptırım uygulama fikrini dile getirmiş ve Tahran'ın dondurulmuş mal varlığı olan milyarlarca dolara değinmiştir.<sup>37</sup> Trump'ın "maksimum baskı" politikası, bekleneni vermemiş ve uzlaşmayı İran için daha az çekici ve maliyetli bir duruma getirmiştir.<sup>38</sup> Trump, anlaşmadan çekilirken İran ve İran halkının faydasına olacak yeni ve kalıcı bir anlaşma yapma isteğinde olduğunda hazır ve istekli olacağını bildirmişse de 2024 Kasım ayında ikinci kez başkan olarak seçilinceye dek bu beklenti gerçekleşmemiştir.<sup>39</sup>

ABD, İran'ın nükleer gelişme konusundaki saplantısının bölge ve dünya barışını tehdit ettiğini düşünmüş ve İran'a karşı düşmanca bir politika uygulamıştır. Bunu yaparken aynı zamanda Hindistan ile nükleer iş birliği yapmış ve İsrail'in Ortadoğu'da nükleer silah sahibi olmasına izin vermiştir. ABD'nin uyguladığı çifte standart İran'ın nükleer hırsını durdurmamış, aksine güvensizlik duygusunu tetiklemiş ve İran'ı nükleer yetenek geliştirme yolunda ileriye itmiştir.<sup>40</sup>

İran'ın nükleer programı İsrail'in Orta Doğu'daki çıkarları için bir tehdit oluşturmuş ve Amerika, İran'ın nükleer gelişimini engellemek istemiştir. ABD'nin Birleşmiş Milletler ve UAEA gibi uluslararası örgütlerde İsrail'e verdiği güçlü diplomatik destek Washington-Tel Aviv arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmiştir. İsrail, ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarını koruyabilecek tek istikrarlı ve Batı yanlısı demokratik hükümet olmuştur.<sup>41</sup> Diğer yandan İran, uygulanan ablukaya rağmen Hürmüz Boğazı üzerinden tehditte bulunma, birden fazla kıtada saldırılar düzenleme ve başta füzeler olmak üzere uzun menzilli saldırılar gerçekleştirme ya da Orta Doğu'nun birçok ülkesinde konuşlanmış vekillerine ait roketlerle ve balistik füzelerle İsrail'i hedef alma kabiliyetine dayanan göreceli bir caydırıcı güç inşa etmiştir.<sup>42</sup>

İran'ın barışçıl olduğunu iddia ettiği nükleer programı İsrail saldırılarının odak noktası olmuştur. Tahran, Tel Aviv ve Washington'un Stuxnet bilgisayar virüsünü 2000'lerin başında İran'ın uranyum zenginleştiren santrifüjlerini hedef almak için tanıttığını iddia etmiştir. İsrail'in sabotaj saldırıları 2020'lere kadar sürmüştür. Trump'ın anlaşmadan çekilmesi, Tahran için bir darbe, Tel Aviv içinse bir zafer olarak görülmüştür.<sup>43</sup> Amerika'nın anlaşmadan tek taraflı çekilmesi akabinde masadaki diğer ülkelerden beklediği tepkiyi

<sup>37</sup> Mohammed Cherkaoui, "Trump's Withdrawal from the Iran Nuclear Deal: Security or Economics?" *Al Jazeera Centre for Studies*, (10 May 2018): 3.

<sup>38</sup> Hadi Kahalzadeh, Maximum Pressure Hardened Iran Against Compromise, *Foreign Affairs*, (March 11, 2021): 6.

<sup>39</sup> Ari Heistein, Raz Zimmt, "A New Iran Nuclear Deal? Not So Fast" (23 May 2020), <https://english.alarabiya.net/views/news/middle-east/2020/05/23/A-new-iran-nuclear-deal-Not-so-fast>, Erişim tarihi: 13.11.2024.

<sup>40</sup> Haokai Li, "Iran's Nuclear Ambition," 2021 International Conference on Educational Innovation and Philosophical Inquiries, *Eliwise Academy*, (2021): 16-17.

<sup>41</sup> Morteza Alikhani and Arsalan Ghorbani Sheikhneshin-Mohammadreza Ghaedi, "The Verbal Strategy of the United States in the Process of Securing Iran's Nuclear Program (2001-2021)" *International Journal of Political Science*, Issue: 1, (January&February 2022): 31-32.

<sup>42</sup> Jihad Aldeen, "The Strategic Obstacles Preventing Israel's Attack on Iran's Nuclear Reactors," *European Scientific Journal*, Issue 33, (September 2021): 107.

<sup>43</sup> Peter Kenyon, "How Iran and Israel Became Archenemies," Erişim tarihi: 14.11.2024, <https://www.npr.org/2024/04/12/1244281886/iran-israel-relations-enemies-gaza-war>.

alamayan İran, 2020'nin ilk ayının 5'inde yükümlülüklerini sona erdirmiş uranyum üretme ve zenginleştirmeye koyulmuştur.<sup>44</sup>

İran yönetimi 2020'de dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne havale edilmesi halinde NPT'den çekilme tehdidinde bulunmuştur.<sup>45</sup> Trump, Ocak 2020'de İran'ın asla nükleer silah sahibi olamayacağını iddia etmiştir.<sup>46</sup> Tahran, 2010'dan 2020'ye kadar nükleer çalışmalar yapan beş bilim adamını suikastla yitirmiştir. Sonuncusu Muhsin Fahrizade'ye yapılmış ve Zarif, suikastın arkasında Tel Aviv'in olduğuna ilişkin önemli belirtileri gündeme taşımıştır.<sup>47</sup> İsrail, İran'ın kritik altyapılarına, nükleer tesislerine ve İran vatandaşlarına yönelik en büyük bölgesel tehdit olarak algılanmış ve bir dizi saldırıdan sorumlu tutulmuştur.<sup>48</sup> Tel Aviv sorumluluğu üstlenmemiştir.<sup>49</sup> General Süleymani'nin 2020'de suikastla öldürülmesinden sonra Trump, İran'ın misillemeye bulunması halinde ABD'nin ciddi bir güç kullanımı ile karşılık vereceğini duyurmuştur.<sup>50</sup>

Aralık 2020'de İran'ın Fordo nükleer tesisindeki faaliyetlerine başladığı iddiasında bulunulmuştur. Öncesinde İran, Temmuz 2020'de sabotaj ile hasar gören Natanz'daki tesisinin yanı başında yer altında santrifüj montaj tesisinin kurulduğunu duyurmuştur. İran Atom Enerjisi Kurumu (İAEK) Başkanı Ali Ekber Salih, Natanz'ın etrafındaki dağlarda yeni bir tesisin yapımına başladıklarını açıklamıştır.<sup>51</sup> Zarif, İsrail'in Natanz tesisine yaptığı saldırının "çok kötü bir kumar" olduğunu ve büyük güçlerle yürütülen nükleer müzakerelerde bunun Tahran'ın elini güçlendireceğini öne sürmüştür.<sup>52</sup>

İran yönetimi uranyum geliştirme kapasitesini yüzde yirmi oranında artıracıklarını belirtmiştir. Netanyahu, "İran'ın nükleer silah geliştirmesine izin vermeyeceğiz" söylemine istinaden Tahran, Tel Aviv'in herhangi bir hamlesi olduğu takdirde "kararlı bir yanıt" vereceğini bildirmiştir.<sup>53</sup> İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz, Şubat 2021'de İran'ın tek bir nükleer silah yapması için gerekli uranyum ve diğer malzemeleri üretmesi için 6 ay gibi bir süreye ihtiyaç duyduğunu açıklamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Blinken ise Ocak 2021'deki demecinde bu sürenin 3-4 aya düştüğünü belirtmiştir.<sup>54</sup> İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir

<sup>44</sup> Sena Şenol, "Seçilmiş Vakalar Işığında İran Dış Politikasında İsrail'in Yeri", (Yüksek lisans tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 2022): 84.

<sup>45</sup> William Alberque and Hasan Alhasan-Emile Hokayem-Amnah Ibraheem, "Mitigating The Risks of an Unconstrained Iranian Nuclear Programme," *The International Institute for Strategic Studies*, (March 2023): 2.

<sup>46</sup> Mustafa Bag, "ABD Başkanı Trump: İran Asla Nükleer Silah Sahibi Olamayacak", Erişim tarihi: 08.08.2024, <https://tr.euronews.com/2020/01/06/abd-baskani-trump-iran-asla-nukleer-silah-sahibi-olamayacak>.

<sup>47</sup> "İran'da 10 Yılda 5 Nükleer Fizikçi Suikastla Öldürüldü", Erişim tarihi: 08.08.2024, <https://tr.euronews.com/2020/11/27/iran-da-10-y-lda-5-nukleer-fizikci-sikastle-olduruldu>.

<sup>48</sup> Edward Wastnidge, "Reinforcing the Resistance: Iran and the Levant in a Multipolar Middle East," *Middle East Policy* 31, (2024): 64.

<sup>49</sup> Brent Talbot, "Israel's Begin Doctrine Preventive Strike Tradition and Iran's Nuclear Pursuits," *Aether: A Journal of Strategic Airpower & Spacepower*, Issue 4, (Winter 2023): 3.

<sup>50</sup> Henneth Hatzman and Hathleen J. McInnis-Clayton Thomas, "U.S.-Iran Conflict and Implications for U.S. Policy," *Congressional Research Service*, (January 6, 2020): 13.

<sup>51</sup> "AP Fotoğraflarını Paylaştı: İran Yeraltında Nükleer Tesis İnşasına Başladı", Erişim tarihi: 07.08.2024, <https://tr.euronews.com/2020/12/18/ap-fotograflar-n-paylast-iran-yer-alt-nda-nukleer-tesis-insas-na-baslad>.

<sup>52</sup> "Zarif: İsrail Nükleer Tesislere Saldırmakla Çok Kötü Bir Kumar Oynadı", Erişim tarihi: 07.08.2024, <https://tr.euronews.com/2021/04/13/zarif-israil-nukleer-tesislere-sald-rmakla-cok-kotu-bir-kumar-oynad>.

<sup>53</sup> Kerem Congar, "İran'dan İsrail'e Nükleer Mesajı: Bize Karşı Hamle Yaparsanız Kararlı Bir Yanıt Veririz", Erişim tarihi: 07.08.2024, <https://tr.euronews.com/2021/01/06/iran-dan-israil-e-nukleer-mesaj-bize-kars-hamle-yaparsan-z-kararl-bir-yan-t-veririz>.

<sup>54</sup> Kerem Congar, "İsrail Enerji Bakanı: İran'ın Nükleer Silah Geliştirmesi İçin 3-4 Ay Yeterli", Erişim tarihi: 07.08.2024, <https://tr.euronews.com/2021/02/02/israil-enerji-bakan-iran-n-nukleer-silah-gelistirmesi-icin-3-4-ay-yeterli>.

Abdullahiyan, BMGK ile UAEA'na İsrail'in nükleer silahlardan arındırılması çağrısı yapmıştır.<sup>55</sup>

İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, Şubat 2022'deki açıklamasında nükleer silah üretmeyi hedeflemediklerini ve bu tutumlarının Hamaney'in kitle imha silahlarına karşı fetvasına dayandığını söylemiştir. Reisi, nükleer anlaşmanın uygulanamaz duruma gelmesinin temel sebebinin Amerika'nın anlaşmadaki yükümlülüklerine uymamasından kaynaklandığına işaret etmiştir.<sup>56</sup> İAEK Başkanı Muhammed İslami, İran'ın atom bombası yapma yeteneğine sahip olduğunu ancak gündemlerinde böyle bir projenin bulunmadığını açıklamıştır.<sup>57</sup>

İsrail için öncelikli kavram "güvenlik" olmuştur. İran'ın nükleer programına ilişkin söylem ve eylemleri Tel Aviv'in konuya beka sorunu şeklinde yaklaştığı izlenimini vermiştir. İsrail'in karşı tehditleri ortaya çıkmadan bertaraf etmeye yönelik saldırı temelli savunma öğretisinde Tahran'ın nükleer silah edinmesini kabullenmeyeceği aşikâr olmuştur.<sup>58</sup> İsrail Dışişleri Bakanı Yair Lapid, Aralık 2021'de İran'ın nükleer silah edinmesine müsaade etmeyeceklerini ve bunu nükleer müzakerelere katılan ülkelere bildirdiklerini açıklamıştır.<sup>59</sup> Lapid, Ağustos 2022'deki açıklamasında Tahran'ın nükleer programına yönelik müzakere edilen anlaşmayı İran'a her sene 100 milyar dolar sağlayacak kötü bir anlaşma olarak nitelemiş ve nükleer devlet olmasını engellemek adına harekete geçeceklerini söylemiştir.<sup>60</sup>

İran Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkan Yardımcısı Abbas Muktedayi, devam eden müzakerenin Ağustos 2022 itibarı ile sona erdiğini, anlaşma sürecinin ise devam ettiğini bildirmiştir. ABD, İran'ın anlaşmadaki taahhütlerine uymasını, Tahran ise Washington'un yaptırımları kaldırmasını ve anlaşmayı bozmayacağına ilişkin güvence vermesini talep etmiştir. Nükleer programla alakalı uluslararası siyasi soruşturmaların kapatılmasını istemiştir.<sup>61</sup>

Eylül 2022'de UAEA Başkanı Rafael Mariano Grossi, ilk kez İran'ın nükleer programının bütünüyle barışçıl olduğuna dair güvence verebilecek halde olmadığını bildirmiştir. Batılı ülkeler tepki göstermiş ve İran yönetimini UAEA ile iş birliği yapması için uyarmıştır. Mart 2023'te ortak mutabakat metni imzalanıp tansiyon kısmen düşürülse de Tahran'ın metindeki maddelere uymadığı ve UAEA'nın gönderdiği bazı müfettişlerin çalışmasına izin vermediği iddialarıyla ipler gerilmiştir. 7 Ekim 2023 akabinde bir bakanın Gazze'ye nükleer silah kullanma tehdidi yapması üzerine bazı İranlı yetkililerin nükleer silah yapabilme kapasitesinin

<sup>55</sup> "İran: İsrail, Nükleer Silahlardan Arındırılmalı," Erişim tarihi: 06.08.2024, <https://www.ntv.com.tr/dunya/iran-israil-nukleer-silahlardan-arindirilmali,emUnZCzrlk-sjqnwMVkllg>.

<sup>56</sup> "İran Cumhurbaşkanı Reisi: Nükleer Silah Üretmeyi Hedeflemiyoruz," Erişim tarihi: 05.08.2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-cumhurbaskani-reisi-nukleer-silah-uretmeyi-hedeflemiyoruz-653692.html>.

<sup>57</sup> "İran: Atom Bombası Yapmak İçin Teknik İmkanlara Sahibiz Ama Böyle Bir Niyetimiz Yok," 07.08.2024, <https://tr.euronews.com/2022/08/01/iran-atom-bombasi-yapmak-icin-teknik-imkanlara-sahibiz-ama-boyle-bir-niyetimiz-yok>.

<sup>58</sup> Oğuzhan Acar, "İran'ın Nükleer Bir Güç Olmasının Ortadoğu'daki Olası Sonuçları," *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, sayı 8 (Yaz 2021): 79-85, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/israiliyat/issue/65814/1024701>.

<sup>59</sup> "İsrail: İran'ın Nükleer Silah Sahibi Olmasına İzin Vermeyeceğiz," Erişim tarihi: 05.08.2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israil-iranin-nukleer-silah-sahibi-olmasına-izin-vermeyecegiz-639357.html>.

<sup>60</sup> "İsrail: İran'ın Nükleer Devlet Olmasını Engellemek İçin Harekete Gececeğiz," Erişim tarihi: 05.08.2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israil-iranin-nukleer-devlet-olmasını-engellemek-icin-harekete-gececegiz-703623.html>.

<sup>61</sup> "İran: Nükleer Müzakereler Sona Erdi, Anlaşma Süreci Başladı," Erişim tarihi: 05.08.2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-nukleer-muzakereler-sona-erdi-anlasma-sureci-basladi-702017.html>.

ve nükleere ilişkin öğretilerin yeniden gözden geçirilebileceği şeklindeki açıklamaları, Batılı ülkelerde kaygıların artmasına neden olmuştur.<sup>62</sup>

İran, 1980'lerden buyana nükleer silahlara sahip olmakla ve geliştirmekle suçlanmıştır. Tahran, iddialara direnç göstermiş ve uğraşlarının barışçıl gayeler taşıdığını ve nükleer enerji için çabaladığını dile getirmiştir. Açılan merkezler ve mevcut tesisler nükleer silah üretmeye yaklaşıldığının işaretini vermiştir.<sup>63</sup> İsrail, İran'ın nükleer programının kendisi için varoluşsal bir tehdit oluşturduğunu ve İran'ın nükleer tesislerini yok etmek için askeri bir seçeneğe sahip olduğunu belirtmiştir.<sup>64</sup> İran'ın barışçıl amaçlar taşıdığını iddia ettiği nükleer programı, İran'ın bölgedeki Siyonist etkiye son verilmesi çağrısındaki açıklamaları İsrail'in güvenlik kaygılarını körüklemiştir.<sup>65</sup>

İslami, UAEA müfettişlerinin denetimlerini engellemediklerini ve ülkesinde 130'dan fazla uluslararası müfettişin görev yaptığını dile getirmiştir. UAEA Başkanı İran'ın uranyum zenginleştirme hızının 2023'ün sonundan itibaren biraz yavaşladığını lakin halen ayda yaklaşık 7 kilogram yüzde altmış saflığa kadar oranda uranyum zenginleştirmeye devam ettiğini belirtmiştir. UAEA, uranyumun yüzde altmış saflığa zenginleştirmesinin sivil amaçlar için gerekli olmadığını, uranyumun yüzde yirmi ve üzerinde zenginleştirilmesinin nükleer bomba elde etmeye olanak verecek yüzde doksan saflıkta bölünebilir uranyuma ulaşmada mühim bir aşama olduğunu dillendirmiştir.<sup>66</sup>

Hamaney'in danışmanı Kamal Kharrazi, Mayıs 2024'te yaptığı açıklamada 2022'de ülkesinin teknik olarak nükleer bomba yapabilecek kapasiteye eriştiğini bildirmiş ve nükleer bomba yapma kararlarının olmadığını ancak İran'ın varlığı tehdit edilirse askeri öğretilerini değiştirmekten başka çarelerinin kalmayacağını dile getirmiştir.<sup>67</sup>

UAEA, Mayıs 2024'te İran'ın nükleer anlaşmada 300 kilogram ile sınırlanan zenginleştirilmiş uranyum kapasitesini 6201,3 kilograma çıkardığını duyurmuştur.<sup>68</sup> İran'ın nükleer anlaşmasının uygulama zaman çizelgesine göre Ekim 2023 geçiş günü<sup>69</sup> olarak belirlenmiş, Ekim 2025'te anlaşmanın fesih gününde BMGK'nin İran'ın dosyasını kapatması

<sup>62</sup> Aşkın Kıyağan, "İran Nükleer Anlaşmasının Yeniden Canlandırılmasına Yönelik Umutlar Tükeniyor," Erişim tarihi: 07.08.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-nukleer-anlasmasinin-yeniden-canlandirilmasina-yonelik-umutlar-tukeniyor/3262646>.

<sup>63</sup> Mustafa Ozan Şahin vd., "İran'ın Nükleer Programının Gelişimi ve Türkiye'nin Tutumu," *Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı 1, (2023): 33.

<sup>64</sup> Kasoro Kelvin Ovefia and Abraham E. Orhero, "Nuclear Armed Iran: Implication for Middle East Security," *The Indonesian Journal of Social Studies*, Volume: 6, Issue: 2, (2023): 151.

<sup>65</sup> Douglas C. Youvan, *Ideological and Geopolitical Dimensions of the Israel-Iran Nuclear Standoff: Zionism, Martyrdom and the Role of Religious Identity in Statecraft*, (October 28.10.2024), 2. Erişim tarihi: 12.11.2024. <https://www.researchgate.net/publication/385345213>.

<sup>66</sup> "İran: Nükleer Tesisleri Denetleyen UAEA Müfettişlerinin Ülkeye Girişi Engellenmedi," Erişim tarihi: 05.08.2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-nukleer-tesisleri-denetleyen-uaea-mufettislerinin-ulkeye-girisi-engellenmedi-854595.html>.

<sup>67</sup> "İran: İsrail, Varlığımızı Tehdit Ederse Nükleer Doktrini Değiştiririz," Erişim tarihi: 07.08.2024, <https://tr.euronews.com/2024/05/09/iran-israil-varligimizi-tehdit-ederse-nukleer-doktrini-degistiririz>.

<sup>68</sup> "İran Zenginleştirilmiş Uranyum Stokunu Silah Üretimine Yakın Seviyelere Yükseltti," Erişim tarihi: 07.08.2024, <https://tr.euronews.com/2024/05/28/iran-zenginlestirilmis-uranyum-stokunu-silah-uretimine-yakin-seviyelere-yukseltti>.

<sup>69</sup> UAEA'nın İran'daki tüm nükleer faaliyetlerinin barışçı olduğunu belirten kapsamlı sonuç raporunu BM Güvenlik Konseyi'ne sunması ile gerçekleşecek geçiş günüyle beraber geçici olarak kaldırılmış olan yaptırımlar ile evvelce kaldırılmamış olan yaptırımların daimi olarak kaldırılması kararlaştırılmıştır. Bayram Sinkaya, "Nükleer Anlaşma Sonrası İran Siyasetinde Süreklilik ve Değişim," *ORSAM*, sayı 45, (Temmuz 2016): 14, Erişim tarihi 20.08.2024.

[https://www.academia.edu/29295068/N%C3%BCkleer\\_Anla%C5%9Fma\\_Sonras%C4%B1nda\\_%C4%B0ran\\_Siyasetinde\\_S%C3%BCreklilik\\_ve\\_De%C4%9Fi%C5%9Fim\\_pdf](https://www.academia.edu/29295068/N%C3%BCkleer_Anla%C5%9Fma_Sonras%C4%B1nda_%C4%B0ran_Siyasetinde_S%C3%BCreklilik_ve_De%C4%9Fi%C5%9Fim_pdf).

planlanmıştır. Nükleer anlaşmanın tekrar canlandırılması beklentilerine karşın yaşanan gelişmeler neticesinde (Ukrayna-Rusya, Hamas-İsrail çatışmalarında Batı ile İran'ın farklı konumlanması; ABD'deki başkanlık seçimi) beklenen anlaşma gerçekleşmemiştir.<sup>70</sup>

### 3. İran'ın Nükleer Gelişiminde Rusya ve Çin'in Toleransı

İran'ın nükleer anlaşması, Tahran'ın geri çevrilemez nükleer ilerlemesi ve Batı'nın yaptırım muafiyeti sağlama noktasındaki ispatlanmış yetersizliği nedeniyle geçerliliğini yitirmiştir. Rusya ve Çin'in İran'ın nükleer yetenekleri hususunda Avrupalı ülkelere nazaran daha yüksek bir tolerans eşiğine haiz olduğu anlaşılmış ve Tahran, Pekin ve Moskova yörüngesine daha yakın olmayı istemiştir. Zaten İran, Rusya ve Çin ile güçlü bağlar kurmuştur.<sup>71</sup> 1989'dan buyana Rusya, İran'ın ana silah tedarikçisi haline gelmiş ve sivil nükleer programının geliştirilmesinde merkezi bir rol almıştır. 2012'den sonra Moskova ve Tahran daha yakın ilişkiler geliştirmiştir.<sup>72</sup>

Rusya, ABD ile İran arasında arabuluculuk yapmayı teklif etmiş ve nükleer program hususunda gerginliklere barışçıl bir çözüm bulunmasına yardımcı olmak için mümkün olanı yapma sözü vermiştir. Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergei Ryabkov İran Büyükelçisi Kazım Jalali ile nükleer programın etrafındaki meselelerin çözümüne yönelik uluslararası çabaları görüşmüştür.<sup>73</sup> Moskova, Washington ile temasından sonra Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, İran yetkilileriyle bir araya gelmiş ve Amerika ile yaptığı görüşme hakkında bilgi vermiştir.<sup>74</sup>

Çin ile ABD'nin küresel üstünlük için mücadele verdiği bir zamanda uluslararası sistemde<sup>75</sup> İran, 27 Mart 2021'de Çin'in ülkesinde yapacağı büyük ölçekli yatırımlara karşın petrol tedarikini içeren ve gelecek 25 yılı kapsayan stratejik bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma Washington tarafından uygulanan izolasyon karşısında önemli bir başarı olarak görülmüş ve gelişmekte olan Tahran-Pekin ilişkileri Tel Aviv'in ulusal güvenliğine dönük gerilimli bir etki yaratmıştır.<sup>76</sup> 400 milyar dolar değerindeki anlaşma İran ile Çin arasında ekonomi, güvenlik ve ticaret alanlarını kapsamıştır.<sup>77</sup> Çin'in İran'a 2005-2020 yılları arasında yaptığı yatırımın 5 milyar dolardan az olduğu düşünüldüğünde imzalanan anlaşma tutarının büyüklüğü ortaya çıkmıştır.<sup>78</sup>

<sup>70</sup> Oktay Bingöl, "İran'ın Nükleer Programına İlişkin Uluslararası Anlaşmanın Mevcut Durumu ve Geleceğinin Değerlendirilmesi," *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, sayı 1, (2024): 14, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bader/issue/84868/1451073>.

<sup>71</sup> Sina Toossi and Ali Vaez, "Out of The Shadows: The Implications of Iran's Recent Duel With Israel," Erişim tarihi: 4 Eylül 2024, <https://www.armscontrol.org/act/2024-06/features/out-shadows-implications-irans-recent-duel-israel>.

<sup>72</sup> Ephraim Kam, Sima Shina, "Iran after the Nuclear Agreement," <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/2896847512.pdf>, 38, 33-46, Erişim tarihi: 15.11.2024.

<sup>73</sup> Başkan Trump Nükleer Anlaşma Müzakere Etmek İçin İran Yönetimine Mektup Yazdığını Söyledi, Erişim tarihi: 30.04.2025, <https://www.voaturkce.com/a/baskan-trump-nukleer-anlasma-muzakere-etmek-icin-iran-yonetimine-mektup-yazdigini-soyledi/8002480.html>.

<sup>74</sup> David O'Sullivan, "Tahran ABD ile Rusya'nın İran'ın Nükleer Programını Görüştüğünü Doğruladı", Erişim tarihi: 30.04. 2025, <https://tr.euronews.com/2025/03/04/tahran-abd-ile-rusyanin-iranin-nukleer-programini-gorustugunu-dogruladi>.

<sup>75</sup> Antonia Pop, "Diplomatic Negotiations and the Iran Nuclear Deal Between the Realistic and Liberal Paradigms," *CES Working Papers* XII, Issue 2 (2020): 106, 100-110.

<sup>76</sup> Assaf Orion, "Strategic Partnership Ltd.: China-Iran Relations and their Significance for Israel," *INSS*, Special Publication, (April 18, 2021): 1.

<sup>77</sup> Amna Bibi, "Iran Nuclear Deal: A Testimony Against Strategic Coercion," *CIIS Insight* IX, Issue: 2, (2021): 68.

<sup>78</sup> James Phillips, "Iran Looks East: Building Ties with China," *Issue Brief*, no: 5241, (December 21, 2021): 2.

#### 4. Yeni Bir Nükleer Anlaşma Yolunda ABD ve İran

Hamaney'in onayının akabinde İranlı yetkililerden Amerika ile nükleer müzakerelere başlama hususunda olumlu açıklamalar gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nasır Kenani, Washington ile nükleer müzakereler için diplomasi fırsatının devam ettiğini açıklamıştır. 9 Eylül 2024'de Dışişleri Bakan Yardımcısı Mecid Taht Revançi, Nükleer Başmüzakereci görevine getirilmiştir.<sup>79</sup> Eylül 2024'te İran Cumhurbaşkanı Mesud Pezeşkiyan, nükleer anlaşmaya taraf olan ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirmesi durumunda ülkesinin anlaşmaya geri döneceğini bildirmiştir.<sup>80</sup> Ekim 2024'te ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada İran'ın nükleer silah geliştirme programını finanse etme gayretlerini engellemeye ilişkin petrol ticareti yapan on altı kuruluşa yaptırım uygulandığına dair açıklama gelmiştir.<sup>81</sup>

5 Ekim 2024'de İran'ın Simnan eyaletindeki Aradan kentinde 4,4 şiddetinde bir deprem gerçekleşmiş ve sosyal medyada Tahran'ın bazı bölgelerinde de hissedilen sarsıntının İran'ın ilk nükleer denemesinden kaynaklandığına ilişkin spekülasyonlara neden olmuştur.<sup>82</sup> Genel olarak dünya ve özel olarak İsrail için en kötü senaryo İran'ın tüm kuralları çiğneyerek gizlice ürettikleriyle mevcut malzemelerini kullanarak yeraltında ya da atmosferik nükleer bir deneme yapabileceği üzerine kurulmuştur.<sup>83</sup> UAEA, İran'ın Pakistan izinden giderek nükleer silah tasarımına yönelik testler yapabileceği hususunda defalarca uyarılarda bulunmuştur.<sup>84</sup>

Nükleer anlaşmadan beklentilerinin ve umutlarının tükenmesi ile güvenliği tehlikede olduğundan İran kendi kendine yetme mantığıyla nükleer bomba üretmeye yönelme cesaretini ortaya koyma noktasına yaklaşmıştır.<sup>85</sup> Nükleer silahlara sahip olması durumunda İsrail ile arasında nükleer bir savaşın tetiklenme ihtimali dillendirilmiş ve kimi yazarlarca nükleer bir İran'ın Suudi Arabistan gibi bölgesel rakiplerini de kendi nükleer programını geliştirmeye motive edebileceği hatta Pakistan ve Kuzey Kore gibi ülkelere nükleer silah satın alabileceği belirtilmiştir.<sup>86</sup> Neticede nükleer anlaşmanın yeniden canlandırılması için yeterince umut gün yüzüne çıkmamıştır.<sup>87</sup>

İran Dışişleri Bakanı Abbas Eракçi Kasım 2024'te Tahran'da UAEA Başkanı Grossi ile bir araya gelmiştir. Eракçi, NPT üyesi olarak UAEA ile iş birliğini sürdürdüklerinin altını çizmiş ve anlaşmazlıkların diyalog yoluyla çözülebileceğini dile getirmiştir. Ulusal menfaatleri doğrultusunda müzakereye hazır olduklarını fakat baskı altında müzakere etmeyeceklerini

<sup>79</sup>“İran'da Dışişleri Bakan Yardımcısı Revançi, Nükleer Başmüzakereci Görevine Getirildi,” Erişim tarihi: 17.10.2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iranda-disisleri-bakan-yardimcisi-revanci-nukleer-basmuzakereci-gorevine-getirildi-876816.html>.

<sup>80</sup>“İran Cumhurbaşkanı'ndan Şartlı Nükleer Anlaşmaya Dönmeye Hazırız Mesajı”, Erişim tarihi: 17.10.2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-cumhurbaskanindan-sartli-nukleer-anlasmaya-donmeye-haziriz-mesaji-878884.html>.

<sup>81</sup> “ABD'den İran'a 16 Kuruluşa Yaptırım”, Erişim tarihi: 17.10.2024, <https://www.sondakika.com/dunya/haber-abd-den-iran-a-16-kurulusa-yaptirim-17921307/>.

<sup>82</sup> Ali Shamdanihagh, “İran'ın Simnan Eyaletindeki Gizli Nükleer Deneme veya Deprem: Sosyal Medyadaki İddialar Neler?” Erişim tarihi: 17.10.2024, <https://tr.euronews.com/2024/10/09/iranin-simnan-eyaletindeki-gizli-nukleer-deneme-veya-deprem-sosyal-medyadaki-iddialar-nele>.

<sup>83</sup> Ephraim Asculai, “Iran after the Nuclear Agreement: A Status Report,” <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2018/03/Asculai.pdf>, Erişim tarihi: 14.11.2024, 20.

<sup>84</sup> Antony H. Cordesman, Grace Hwang, “The Other Sides of Renegotiating the JCPOA Iran Nuclear Agreement,” *CSIS* (15 April 2021): 6.

<sup>85</sup> Tawseef Ahmad Mir, “Iran and the Nuclear Deal: Prospects and Challenges,” *IJRAR*, Volume: 6, Issue: 1, (March 2019): 105.

<sup>86</sup> Adithyan Nair, “Revival of the Iran Nuclear Deal under the Biden Administration,” *Panoply Journal* 3 (2022): Erişim tarihi: 14.11.2024, <https://www.ciris.info/panoply/index.php/journal/article/view/54/36>.

<sup>87</sup> Shahram Akbarzadeh “Iran and the Nuclear Agreement: What Lies Ahead?”, Middle East Council on Global Affairs, *DOSSIER*, (April 2024): 51.

açıklamıştır. Grossi ile iyi niyetle yola devam etme hususunda mutabakata vardıklarını bildirmiştir.<sup>88</sup>

Trump Şubat 2025’de İran ile nükleer silah geliştirmesini engelleyen yeni bir anlaşma yapmak istediğini duyurmuş ve İran yönetimine bir mektup göndermiştir. İran’la başa çıkmanın askeri olarak ya da bir anlaşma yaparak iki yolunun olduğunu ve anlaşma yapmayı tercih ettiğini belirtmiştir.<sup>89</sup>

7 Nisan 2025 tarihinde Trump, Netanyahu’nun da katıldığı bir basın toplantısında teoride İsrail ordusunun İran’ın nükleer tesislerine doğrudan saldırısını önlemek için süreci başlatmak üzere Umman’da geniş bir toplantı yapılacağını duyurmuştur.<sup>90</sup> ABD Dışişleri Bakanı Marco Rubio toplantıdan kısa bir süre önce İran’ın sivil bir nükleer program istiyorsa uranyum zenginleştirmeyi bütünüyle durdurması gerektiğini ifade etmiştir.<sup>91</sup> Umman’daki toplantıdan sonra İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü İsmail Baghaei İran’a yönelik uygulanan ağır yaptırımların kaldırılması için müzakereleri ciddiyetle sürdüreceğini bildirmiştir. Görüşmelerin yapıcı ve amaçlı bir biçimde gittiği sürece devam edeceğini dile getirmiştir.<sup>92</sup>

Mart 2025’te UAEA İran’ın yüzde altmış saflıkta zenginleştirdiği yaklaşık 275 kg uranyumu bulunduğunu açıklamıştır. Tahran’ın uranyumu zenginleştirmeyi sürdürmesi halinde teoride yaklaşık altı adet silah üretebileceği anlamı ortaya çıkmıştır. ABD yetkilileri İran’ın bu uranyumu yedi günde bir bomba için yeterli malzemeye dönüştürebileceğinin altını çizmiştir.<sup>93</sup>

Erakçi, 1 Mayıs 2025 tarihinde ülkesinin Roma’da Almanya, İngiltere ve Fransa ile nükleer müzakerelerde bulunacağını bildirmiştir. Avrupa, İran’ın nükleer silah geliştirme olasılığından endişe duymuştur. Şayet nükleer programda anlaşma sağlanamazsa İran’a yaptırımları geri getirmekle tehdit etmiştir.<sup>94</sup> İran, adı geçen ülkelerle Kasım 2024 ve Ocak 2025’te iki defa daha görüşme yapmıştır.<sup>95</sup> Avrupa ülkeleri ile görüşmesi akabinde ABD ile de kritik bir buluşma yapacağını duyurmuştur.<sup>96</sup> Fakat Umman Dışişleri Bakanı Bedr bin Hamed el-Busaidi, 3 Mayıs 2025 tarihinde Roma’da yapılması açıklanan 4. tur müzakerelerin

<sup>88</sup> “İran: Baskı Altında Değil Çıkarlarımız Doğrultusunda Nükleer Müzakereye Hazırız,” Erişim tarihi: 20.11.2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-baski-altinda-degil-cikarlarimiz-dogrultusunda-nukleer-muzakereye-haziriz-888169.html>.

<sup>89</sup> “Başkan Trump Nükleer Anlaşma Müzakere Etmek İçin İran Yönetimine Mektup Yazdığını Söyledi,” Erişim Tarihi: 30.04.2025, <https://www.voaturkce.com/a/baskan-trump-nukleer-anlasma-muzakere-etmek-icin-iran-yonetimine-mektup-yazdigini-soyledi/8002480.html>.

<sup>90</sup> Andrew Naughtie, “Yeni ABD-İran Nükleer Müzakerelerin Başarı Şansı Var mı?” Erişim Tarihi: 30.04.2025, <https://tr.euronews.com/2025/04/09/yeni-abd-iran-nukleer-muzakerelerinin-basari-sansi-var-mi>.

<sup>91</sup> Çağla Uren, “İran ve ABD Heyetleri Umman da: Derinlikli Nükleer Müzakereler Başladı,” Erişim Tarihi: 30.04.2025, <https://tr.euronews.com/2025/04/26/iran-ve-abd-heyetleri-ummanda-derinlikli-nukleer-muzakereler-basladi>.

<sup>92</sup> Andreas Rogal, “İran ve ABD Arasındaki Nükleer Müzakereler Gelecek Hafta Devam Edecek,” Erişim Tarihi: 30.04.2025, <https://tr.euronews.com/2025/04/19/iran-ve-abd-arasinda-nukleer-muzakerelerin-ikinci-turu-romada-basladi>.

<sup>93</sup> Raffi Berg, “İran’ın Nükleer Programı Nedir, ABD ve İsrail Ne İstiyor?” Erişim Tarihi: 30.04.2025, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cx27e2972r4o>.

<sup>94</sup> Mustafa Balcı, “ABD ile Masadan Yeni Kalkan İran Nükleer Anlaşma İçin Şimdide Roma’ya Gidiyor,” Erişim Tarihi: 30.04.2025, <https://www.sozcu.com.tr/abd-ile-masadan-yeni-kalkan-iran-nukleer-anlasma-icin-simdi-de-roma-ya-gidiyor-p168139>.

<sup>95</sup> Sait Burak Utucu, “Üç Avrupa Ülkesi ile İran Arasında 13 Ocak’ta Nükleer Görüşmeleri Yapılacak,” Erişim Tarihi: 30.04.2025, <https://tr.euronews.com/2025/01/01/uc-avrupa-ulkesi-ile-iran-arasinda-13-ocakta-nukleer-gorusmeleri-yapilacak>.

<sup>96</sup> Mustafa Balcı, “ABD ile Masadan Yeni Kalkan İran Nükleer Anlaşma İçin Şimdide Roma’ya Gidiyor,” Erişim Tarihi: 30.04.2025, <https://www.sozcu.com.tr/abd-ile-masadan-yeni-kalkan-iran-nukleer-anlasma-icin-simdi-de-roma-ya-gidiyor-p168139>.

lojistik sebeplerden dolayı ertelendiğini açıklamıştır.<sup>97</sup> İsrail ordusu İran'ın nükleer programını engellemek için İran'da stratejik noktaları vurmuş bu duruma istinaden Tahran 15 Haziran 2025 tarihinde ABD ile yapılacak olan nükleer müzakereleri durdurduğunu bildirmiştir.<sup>98</sup>

### Sonuç ve Öneriler

İsrail, İran'ın nükleer programını kendi varlığına tehdit olarak görmüş ve Tahran'ın nükleer silah sahibi olmasını engellemek için çaba sarf etmiştir. İran'ın nükleer anlaşması Tahran'ın geri çevrilemez nükleer ilerlemesi ve Batı'nın yaptırımlardaki yetersizliği sebebiyle artık geçerliliğini kaybetmiştir. ABD'nin yaptırımlarına rağmen İran'ın nükleer ilerlemesi devam etmiş ve nükleer silah elde etmeye yaklaşmıştır. Öyle ki UAEA, İran'ın nükleer silah tasarımına yönelik testler yapabileceği hususunda defalarca uyarılarda bulunmuştur.

Araştırmada İsrail'in İran'ın nükleer programını varlığına bir tehdit olarak algıladığı ve nükleer anlaşmaya karşı geldiği hipotezleri doğrulanmıştır. İsrail'in tüm gayretine ve ABD'nin yaptırımlarına rağmen İran'ın nükleer silah üretmeye yaklaştığı sonucuna varılmıştır. Bu tespit bazı yetkililerin açıklamalarıyla da desteklenmiştir. Rusya ve Çin'in İran'ın nükleer yetenekleri hususunda Avrupalı ülkelere nazaran daha yüksek bir tolerans eşliğine sahip olduğu anlaşılmış ve Tahran, Pekin ve Moskova yörüngesine daha yakın olmayı önemsemiştir.

ABD Şubat 2025'de İran ile yeni bir nükleer anlaşma isteğini bildirmiştir. Bu minvalde Rusya inisiyatif alarak İran ve ABD arasında arabuluculuk yapmıştır. İngiltere, Almanya ve Fransa da İran ile nükleer anlaşma hususunda görüşmeleri sürdürmüştür. Washington ve Tahran'ın yeni bir nükleer anlaşmaya imza atmasının gerginliklerin ortadan kalkmasına yardımcı olacağı saptanmıştır. Böylelikle İran'ın nükleer silah tehdidi hususundaki endişelerin de ortadan kalkacağı öngörülmüştür. Görüşmelerin sıcaklığına vakit kaybetmeden tarafların hak ve hukukuna saygı gösterilerek bir önceki anlaşmaya yakın şartlarda ortak bir uzlaşa ile neticelendirilmesi bir öneri olarak sunulmuştur. İsrail'in nükleer anlaşmanın tarafı olmadığı gerçeğinin göz önünde bulundurularak taleplerinin dikkate alınmamasının önem arz ettiğinin altı çizilmiştir.

### Kaynakça

- Acar, Oğuzhan. "İran'ın Nükleer Bir Güç Olmasının Ortadoğu'daki Olası Sonuçları." *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 8 (Yaz 2021): 74-111. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/israiliyat/issue/65814/1024701>.
- "ABD'den İran'a 16 Kuruluşa Yaptırım." *Sondakika.com*. Erişim tarihi 17.10.2024. <https://www.sondakika.com/dunya/haber-abd-den-iran-a-16-kurulusa-yaptirim-17921307/>.
- "ABD'den İsrail'e Tehdit: Ağır Bedel Ödersiniz." *Sondakika.com*. Erişim tarihi 9.5.2025. <https://www.sondakika.com/dunya/haber-abd-den-israil-e-tehdit-agir-bedel-odersiniz-18605823/>.
- Akbaş, Zafer, Âdem Baş. "İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları." *History Studies* 2 (Mart 2013): 24-38.
- Akbarzadeh, Shahram. "Iran and the Nuclear Agreement: What Lies Ahead?" *Middle East Council on Global Affairs, DOSSIER* (Nisan 2024).

<sup>97</sup> "ABD'den İsrail'e Tehdit: Ağır Bedel Ödersiniz," Erişim Tarihi: 09.05.2025,

<https://www.sondakika.com/dunya/haber-abd-den-israil-e-tehdit-agir-bedel-odersiniz-18605823/>.

<sup>98</sup> "İsrail'in Saldırısı Sonrası İran'dan Flaş Nükleer Müzakereleri Adımı," Erişim Tarihi: 17.06.2025, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/israilin-saldirisi-sonrasi-irandan-flas-nukleer-muzakereleri-adimi-925053h.htm>.

- Aldeen, Jihad. "The Strategic Obstacles Preventing Israel's Attack on Iran's Nuclear Reactors." *European Scientific Journal* 33 (Eylül 2021): 107-127.
- Alberque, William, Hasan Alhasan, Emile Hokayem, ve Amnah Ibraheem. "Mitigating The Risks of an Unconstrained Iranian Nuclear Programme." *The International Institute for Strategic Studies* (Mart 2023).
- Alikhani, Morteza, Arsalan Ghorbani Sheikhneshtin, Mohammadreza Ghaedi. "The Verbal Strategy of the United States in the Process of Securing Iran's Nuclear Program (2001-2021)." *International Journal of Political Science* 1 (Ocak-Şubat 2022): 21-35.
- Altunkaya, Tuba. "İran'dan Netanyahu'ya Yanıt: Nükleer Silahlarla İlgili Asıl İsrail Kendini Aklasin." *Euronews*. Erişim tarihi 8.8.2024. <https://tr.euronews.com/2018/09/28/iran-dan-netanyahu-ya-yanit-nukleer-silahlarla-ilgili-asil-israil-kendini-aklasin>.
- "AP Fotoğraflarını Paylaştı: İran Yeraltında Nükleer Tesis İnşasına Başladı." *Euronews*. Erişim tarihi 7.8.2024. <https://tr.euronews.com/2020/12/18/ap-fotograflar-n-paylast-iran-yer-alt-nda-nukleer-tesis-insas-na-baslad>.
- Asculai, Ephraim. "Iran after the Nuclear Agreement: A Status Report." Erişim tarihi 14.11.2024. <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2018/03/Asculai.pdf>.
- Aslan, Murat. "ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesinin Ekonomik Sonuçları." *İRAM, Analiz* (Mayıs 2018). [https://iramcenter.org/uploads/files/ABDYnin\\_Nukleer\\_AnlaYmadan\\_Cekilmesinin\\_Ekonomik\\_SonuclarY.pdf](https://iramcenter.org/uploads/files/ABDYnin_Nukleer_AnlaYmadan_Cekilmesinin_Ekonomik_SonuclarY.pdf).
- Aslan, Ramazan. "ABD Yaptırımlarının İran Ekonomisine Etkileri." *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3, no. 2 (2023): 25-49. <https://doi.org/10.61349/iesbad.1310214>.
- Bag, Mustafa. "ABD Başkanı Trump: İran Asla Nükleer Silah Sahibi Olamayacak." *Euronews*. Erişim tarihi 8.8.2024. <https://tr.euronews.com/2020/01/06/abd-baskani-trump-iran-asla-nukleer-silah-sahibi-olamayacak>.
- Balcı, Mustafa. "ABD ile Masadan Yeni Kalkan İran Nükleer Anlaşma İçin Şimdide Roma'ya Gidiyor." *Sözcü*. Erişim tarihi 30.4.2025. <https://www.sozcu.com.tr/abd-ile-masadan-yeni-kalkan-iran-nukleer-anlasma-icin-simdi-de-roma-ya-gidiyor-p168139>.
- "Başkan Trump Nükleer Anlaşma Müzakere Etmek İçin İran Yönetimine Mektup Yazdığını Söyledi." *VOA Türkçe*. Erişim tarihi 30.4.2025. <https://www.voaturkce.com/a/baskan-trump-nukleer-anlasma-muzakere-etmek-icin-iran-yonetimine-mektup-yazdigini-soyledi/8002480.html>.
- Berg, Raffi. "İran'ın Nükleer Programı Nedir, ABD ve İsrail Ne İstiyor?" *BBC*. Erişim tarihi 30.4.2025. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cx27e2972r4o>.
- Beres, Louis Rene. "Israeli Nuclear Deterrence and International Law: Calculating Effects of Power Politics and Pandemics." *Indiana Int'l & Comp. Law Review* 31, no. 3 (2021): 329-350.
- Bibi, Amna. "Iran Nuclear Deal: A Testimony Against Strategic Coercion." *CIIS Insight* IX, no. 2 (2021): 66-85.
- Bingöl, Oktay. "İran'ın Nükleer Programına İlişkin Uluslararası Anlaşmanın Mevcut Durumu ve Geleceğinin Değerlendirilmesi." *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 1 (2024): 1-26. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bader/issue/84868/1451073>.
- Celep, Büşra. "Demokrasi ve Nükleer Silahlar: İran Örneği." Yüksek lisans tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, 2020.
- Cherkaoui, Mohammed. "Trump's Withdrawal from the Iran Nuclear Deal: Security or Economics?" *Al Jazeera Centre for Studies* (10 Mayıs 2018).
- Congar, Kerem. "İran'dan İsrail'e Nükleer Mesajı: Bize Karşı Hamle Yaparsanız Kararlı Bir Yanıt Veririz." *Euronews*. Erişim tarihi 7.8.2024. <https://tr.euronews.com/2021/01/06/iran-dan-israil-e-nukleer-mesaj-bize-kars-hamle-yaparsan-z-karar-yan-t-veriririz>.

- Congar, Kerem. "İsrail Enerji Bakanı: İran'ın Nükleer Silah Geliştirmesi İçin 3-4 Ay Yeterli." *Euronews*. Erişim tarihi 7.8.2024. <https://tr.euronews.com/2021/02/02/israil-enerji-bakan-iran-n-nukleer-silah-gelistirmesi-icin-3-4-ay-yeterli>.
- Cordesman, Antony H., Grace Hwang. "The Other Sides of Renegotiating the JCPOA Iran Nuclear Agreement." *CSIS* (15 Nisan 2021): 6.
- Çatı, Mehmet Osman, Sem Çamlıdağ. "Realizm ve Uluslararası Hukuk Bağlamında İran-İsrail Nükleer Güç Rekabeti." *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 45 (2023/1): 306-336.
- Ercan, Murat, Taner Bilgin. "ABD-İran İlişkileri." *Akademik Bakış Dergisi* 33 (Kasım-Aralık 2012): 1-14. <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/9383/makaleler/33/arastirmax-abd-iran-iliskileri-abd-iran-gerginliginin-turkiyeye-etkileri.pdf>.
- Ergül, Yasemin. "2015 İran Nükleer Antlaşması ve 3 Düzey Üzerinden Analiz." *III. Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları Kongresi* (1-3 Aralık 2023).
- Euronews. "Zarif: İsrail Nükleer Tesislere Saldırmakla Çok Kötü Bir Kumar Oynadı." Erişim tarihi: 7.8.2024. <https://tr.euronews.com/2021/04/13/zarif-israil-nukleer-tesisler-saldirmakla-cok-kotu-bir-kumar-oy-nad>.
- Fouda, Malek. "İran Nükleer Programı Konusunda Batılı Ülkelerin Endişelerini Gidermeye Hazır Olduğunu Açıkladı." *Euronews*. Erişim tarihi 30.4.2025. <https://tr.euronews.com/2025/01/09/iran-nukleer-programi-konusunda-batili-ulkelerin-endiselerini-gidermeye-hazir-oldugunu-aci>.
- Ghadbeigy, Zohreh, Maryam Jafari. "Iran-Israel Security Competition in West Asia." *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding* 9 (Eylül 2022): 93.
- Gökkuş, Beraat. "Netanyahu: İran'ın Gizli Nükleer Silah Deposu Var." *Euronews*. Erişim tarihi 8.8.2024. <https://tr.euronews.com/2018/09/27/netanyahu-iranin-gizli-nukleer-silah-deposu-var>.
- Gül, Murat, Emrah Karapınar. "İran Nükleer Krizi ve Zorlayıcı Diplomasi." *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 26 (2020): 279-290. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.638894>.
- Hatzman, Kenneth, Paul K. Kerr, Clayton Thomas. "U.S.--Iran Conflict and Implications for U.S. Policy." *Congressional Research Service* (6 Ocak 2020).
- Heistein, Ari, Raz Zimmt. "A New Iran Nuclear Deal? Not So Fast." *Al Arabiya* (23 Mayıs 2020). Erişim tarihi 13.11.2024. <https://english.alarabiya.net/views/news/middle-east/2020/05/23/A-new-Iran-nuclear-deal-Not-so-fast>.
- "İran: Atom Bombası Yapmak İçin Teknik İmkanlara Sahibiz Ama Böyle Bir Niyetimiz Yok." *Euronews*. Erişim tarihi 7.8.2024. <https://tr.euronews.com/2022/08/01/iran-atom-bombasi-yapmak-icin-teknik-imkanlara-sahibiz-ama-boyle-bir-niyetimiz-yok>.
- "İran: Baskı Altında Değil Çıkarlarımız Doğrultusunda Nükleer Müzakereye Hazırız." *TRT Haber*. Erişim tarihi 20.11.2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-baski-altinda-degil-cikarlarimiz-dogrultusunda-nukleer-muzakereye-haziriz-888169.html>.
- "İran Cumhurbaşkanı Reisi: Nükleer Silah Üretmeyi Hedeflemiyoruz." *TRT Haber*. Erişim tarihi 5.8.2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-cumhurbaskani-reisi-nukleer-silah-uretmeyi-hedeflemiyoruz-653692.html>.
- "İran Cumhurbaşkanı'ndan Şartlı Nükleer Anlaşmaya Dönme Hazırız Mesajı." *TRT Haber*. Erişim tarihi 17.10.2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-cumhurbaskanindan-sartli-nukleer-anlasmaya-donmeye-haziriz-mesaji-878884.html>.
- "İran'da 10 Yılda 5 Nükleer Fizikçi Suikastle Öldürüldü." *Euronews*. Erişim tarihi 8.8.2024. <https://tr.euronews.com/2020/11/27/iran-da-10-y-lda-5-nukleer-fizikci-sikastle-olduruldu>.

- “İran’da Dışişleri Bakan Yardımcısı Revançi, Nükleer Başmüzakereci Görevine Getirildi.” *TRT Haber*. Erişim tarihi 17.10.2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iranda-disisleri-bakan-yardimcisi-revanci-nukleer-basmuzakereci-gorevine-getirildi-876816.html>.
- “İran: İsrail, Nükleer Silahlardan Arındırılmalı.” *NTV*. Erişim tarihi 6.8.2024. <https://www.ntv.com.tr/dunya/iran-israil-nukleer-silahlardan-arindirilmali,emUnZCzrlk-sjqnwMVklg>.
- “İran: İsrail, Varlığımızı Tehdit Ederse Nükleer Doktrini Değiştiririz.” *Euronews*. Erişim tarihi 7.8.2024. <https://tr.euronews.com/2024/05/09/iran-israil-varligimizi-tehdit-ederse-nukleer-doktrini-degistiririz>.
- “İran: Nükleer Müzakereler Sona Erdi, Anlaşma Süreci Başladı.” *TRT Haber*. Erişim tarihi 5.8.2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-nukleer-muzakereler-sona-erdi-anlasma-sureci-basladi-702017.html>.
- “İran: Nükleer Tesisleri Denetleyen UAEA Müfettişlerinin Ülkeye Girişi Engellenmedi.” *TRT Haber*. Erişim tarihi 5.8.2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-nukleer-tesisleri-denetleyen-uaea-mufettislerinin-ulkeye-girisi-engellenmedi-854595.html>.
- “İran, ABD’nin Nükleer Anlaşma Görüşlerine Yanıtını İletti.” *TRT Haber*. Erişim tarihi 5.8.2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-abdnin-nukleer-anlasma-goruslerine-yanitini-ilette-705817.html>.
- “İran Zenginleştirilmiş Uranyum Stokunu Silah Üretimine Yakın Seviyelere Yükseltti.” *Euronews*. Erişim tarihi 7.8.2024. <https://tr.euronews.com/2024/05/28/iran-zenginlestirilmis-uranyum-stokunu-silah-uretimine-yakin-seviyelere-yukseltti>.
- “Israel.” Erişim tarihi: 4.9.2024. <https://www.armscontrol.org/act/2024-06/features/out-shadows-implications-irans-recent-duel-israel>.
- “İsrail: İran’ın Nükleer Devlet Olmasını Engellemek İçin Harekete Geçeceğiz.” *TRT Haber*. Erişim tarihi 5.8.2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israil-iranin-nukleer-devlet-olmasini-engellemek-icin-harekete-gececegiz-703623.html>.
- “İsrail: İran’ın Nükleer Silah Sahibi Olmasına İzin Vermeyeceğiz.” *TRT Haber*. Erişim tarihi 5.8.2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israil-iranin-nukleer-silah-sahibi-olmasına-izin-vermeyecegiz-639357.html>.
- “İsrail’in Saldırısı Sonrası İran’dan Flaş Nükleer Müzakereleri Adımı.” *Yeni Çağ*. Erişim tarihi 17.6.2025. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/israilin-saldirisi-sonrasi-irandan-flas-nukleer-muzakereleri-adimi-925053h.htm>.
- Jalal, Syed Umair. “The Post-Revolutionary Israeli-Iranian Rivalry and Iran’s Nuclear Program.” *Journal of Regional Studies Review* 1 (2023): 1.
- Kahalzadeh, Hadi. “Maximum Pressure Hardened Iran Against Compromise.” *Foreign Affairs* (11 Mart 2021): 6.
- Kam, Ephraim ve Sima Shina. “Iran after the Nuclear Agreement.” Erişim tarihi 15.11.2024. <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/2896847512.pdf>.
- Karadağ, Sinem. “İran ve İsrail’in Transkafkasya Politikaları: Azerbaycan’ın Rolü.” *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi* 1 (2021): 55. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/artuklu/issue/62583/890485>.
- Katzman, Kenneth ve Paul K. Kerr. “Iran Nuclear Agreement.” *Congressional Research Service* (31 Mayıs 2016): 2.
- Kaye, Dalia Dassa, Shira Efron. “Israel’s Evolving Iran Policy.” *Survival* 62 no.4 (2020): 7-30.
- Kenyon, Peter. “How Iran and Israel Became Archenemies.” *NPR*. Erişim tarihi 14.11.2024. <https://www.npr.org/2024/04/12/1244281886/iran-israel-relations-enemies-gaza-war>.

- Ketenci, Ayşegül. “Rusya-İran Enerji İş Birliği ‘Kapsamlı Ortak Eylem Planı’ Sonrası Değişen Dengeler.” *Bilge Strateji* 10, no. 18 (Bahar 2018): 77. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/44282/543798>.
- Kıyağan, Aşkın. “İran Nükleer Anlaşmasının Yeniden Canlandırılmasına Yönelik Umutlar Tükeniyor.” *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi 7.8.2024. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-nukleer-anlasmasin-yeniden-canlandirilmasina-yonelik-umutlar-tukeniyor/3262646>.
- Koç, Mehmet. “Nükleer Anlaşma Çöktü, Sırada Ne Var?” *İRAM Center* (14 Mayıs 2018). Erişim tarihi 1.9.2024. <https://iramcenter.org/nukleer-anlasma-coktu-sirada-ne-var-1143>.
- Larasati, Tisa, I. Gede Wahyu Wicaksana. “The Influence of Groups in Foreign Policy Formulation: Analysis of Israel’s Policy On Iran’s Nuclear Agreement.” *Airlange Conference on International Relations* (2018): 602.
- Li, Haokai. “Iran’s Nuclear Ambition.” *2021 International Conference on Educational Innovation and Philosophical Inquiries, Eliwise Academy* (2021): 16-17.
- Macdonald, Thomas D., Peter Roemer, Ethan Klein. “Our Remaining Options for Preventing a Nuclear Iran.” *MIT Science Policy Review* (21 Aralık 2020).
- Manzon, Yuval. “Israel’s Stance on Iran Nuclear Agreement: Policy Brief.” *Reichman University, 24185: Foreign Policy Decision Making Kasey Barr* (10 Temmuz 2023): 1-18.
- Mercan, Muhammed Veli. “Orta Doğu’da Nükleer Gerginlik: İran-İsrail Güç Mücadelesi.” *İNSAMER* (27 Mayıs 2021). [https://www.academia.edu/49258698/Ortado%C4%9Fu\\_da\\_N%C3%BCkleer\\_Gerginlik\\_%C4%B0ran\\_%C4%B0srail\\_G%C3%BC%C3%A7\\_M%C3%BCcadelesi](https://www.academia.edu/49258698/Ortado%C4%9Fu_da_N%C3%BCkleer_Gerginlik_%C4%B0ran_%C4%B0srail_G%C3%BC%C3%A7_M%C3%BCcadelesi).
- Mir, Tawseef Ahmad. “Iran and the Nuclear Deal: Prospects and Challenges.” *IJRAR* 6, no. 1 (Mart 2019): 98-107.
- Nair, Adithyan. “Revival of the Iran Nuclear Deal under the Biden Administration.” *Panoply Journal* 3 (2022). Erişim tarihi 14.11.2024. <https://www.ciris.info/panoply/index.php/journal/article/view/54/36>.
- Naughtie, Andrew. “Yeni ABD-İran Nükleer Müzakerelerin Başarı Şansı Var mı?” *Euronews*. Erişim tarihi 30.4.2025. <https://tr.euronews.com/2025/04/09/yeni-abd-iran-nukleer-muzakerelerinin-basari-sansi-var-mi>.
- “Netanyahu: Nükleer Anlaşma Tarihi Bir Hata.” *Euronews*. Erişim tarihi 8.8.2024. <https://tr.euronews.com/2015/07/14/netanyahu-nukleer-anlasma-tarihi-bir-hata>.
- Orion, Assaf. “Strategic Partnership Ltd.: China-Iran Relations and their Significance for Israel.” *INSS, Special Publication* (18 Nisan 2021).
- Oruç, Haydar. “İran Nükleer Anlaşması ve İsrail’in Anlaşmaya Yönelik Tepkisi.” *Ortadoğu Yıllığı* (2015): 483-500. [https://www.researchgate.net/publication/313676921\\_Iran\\_Nukleer\\_Anlasmasi\\_ve\\_Israil\\_in\\_Anasmaya\\_Yonelik\\_Tepkisi](https://www.researchgate.net/publication/313676921_Iran_Nukleer_Anlasmasi_ve_Israil_in_Anasmaya_Yonelik_Tepkisi).
- O’Sullivan, David. “Tahran ABD ile Rusya’nın İran’ın Nükleer Programını Görüştüğünü Doğruladı.” *Euronews*. Erişim tarihi 30.4.2025. <https://tr.euronews.com/2025/03/04/tahran-abd-ile-rusyanin-iranin-nukleer-programini-gorustugunu-dogruladi>.
- Ovefia, Kasoro Kelvin, Abraham E. Orhero. “Nuclear Armed Iran: Implication for Middle East Security.” *The Indonesian Journal of Social Studies* 6, no. 2 (2023): 151.
- Pekar, Çiğdem. “Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Çerçevesinde Nükleer Teknolojinin İki Yüzlü Yapısı.” *Yönetim Bilimleri Dergisi* 29 (2017): 319-338. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/75259/1234799>.

- Phillips, James. "Iran Looks East: Building Ties with China." *Issue Brief* no. 5241 (21 Aralık 2021).
- Pop, Antonia. "Diplomatic Negotiations and the Iran Nuclear Deal Between the Realistic and Liberal Paradigms." *CES Working Papers* XII, no. 2 (2020).
- Rogal, Andreas. "İran ve ABD Arasındaki Nükleer Müzakereler Gelecek Hafta Devam Edecek." *Euronews*. Erişim tarihi 30.4.2025. <https://tr.euronews.com/2025/04/19/iran-ve-abd-arasinda-nukleer-muzakerelerin-ikinci-turu-romada-basladi>.
- Roomi, Farshad. "The Iran-Israel Conflict: An Ultra-Ideological Explanation." *Middle East Policy* (2023): 14.
- Şahin, Mustafa Ozan, Yasin Korkut, Veysel Kibar. "İran'ın Nükleer Programının Gelişimi ve Türkiye'nin Tutumu." *Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1 (2023): 33-46. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econharran/issue/77155/1245356>.
- Samore, Gary et al. "The Iran Nuclear Deal: A Definitive Guide." *Belfer Center For Science and International Affairs, Harvard Kennedy School* (Ağustos 2015).
- Şenol, Sena. "Seçilmiş Vakalar Işığında İran Dış Politikasında İsrail'in Yeri." Yüksek lisans tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 2022.
- Shamdanihagh, Ali. "İran'ın Simnan Eyaletindeki Gizli Nükleer Deneme veya Deprem: Sosyal Medyadaki İddialar Neler?" *Euronews*. Erişim tarihi 17.10.2024. <https://tr.euronews.com/2024/10/09/iranin-simnan-eyaletindeki-gizli-nukleer-deneme-veya-deprem-sosyal-medyadaki-iddialar-nele>.
- Sinkaya, Bayram. "Nükleer Anlaşma Sonrası İran Siyasetinde Süreklilik ve Değişim." *ORSAM* 45 (Temmuz 2016). Erişim tarihi 20.08.2024. [https://www.academia.edu/29295068/N%C3%BCkleer\\_Anla%C5%9Fma\\_Sonras%C4%B1nda\\_%C4%B0ran\\_Siyasetinde\\_S%C3%BCreklilik\\_ve\\_De%C4%9Fi%C5%9Fi\\_m\\_pdf](https://www.academia.edu/29295068/N%C3%BCkleer_Anla%C5%9Fma_Sonras%C4%B1nda_%C4%B0ran_Siyasetinde_S%C3%BCreklilik_ve_De%C4%9Fi%C5%9Fi_m_pdf).
- Talbot, Brent. "Israel's Begin Doctrine Preventive Strike Tradition and Iran's Nuclear Pursuits." *Aether: A Journal of Strategic Airpower & Spacepower* 4 (Kış 2023).
- Telci, İsmail Numan. "Ağırlaştırılmış Ekonomik Yaptırımlar: Trump İran'dan Ne İstiyor?" *SETA Perspektif* 208. Erişim tarihi 20.08.2024. [https://www.setav.org/assets/uploads/2018/08/208\\_I%CC%87ranYapt%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1.pdf](https://www.setav.org/assets/uploads/2018/08/208_I%CC%87ranYapt%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1.pdf).
- Toossi, Sina, Ali Vaez. "Out of The Shadows: The Implications of Iran's Recent Duel With Israel." *Arms Control Association*. Erişim tarihi 4.9.2024. <https://www.armscontrol.org/act/2024-06/features/out-shadows-implications-irans-recent-duel-israel>.
- Uren, Çağla. "İran ve ABD Heyetleri Umman da: Derinlikli Nükleer Müzakereler Başladı." *Euronews*. Erişim tarihi 30.4.2025. <https://tr.euronews.com/2025/04/26/iran-ve-abd-heyetleri-ummanda-derinlikli-nukleer-muzakereler-basladi>.
- Utucu, Sait Burak. "Üç Avrupa Ülkesi ile İran Arasında 13 Ocak'ta Nükleer Görüşmeleri Yapılacak." *Euronews*. Erişim tarihi 30.4.2025. <https://tr.euronews.com/2025/01/01/uc->
- Wastnidge, Edward. "Reinforcing the Resistance: Iran and the Levant in a Multipolar Middle East." *Middle East Policy* (2024): 53–68.
- Yanatma, Servet. "Netanyahu: (Kaşıkçının Öldürülmesi) Korkunç Ama Suudi Arabistan'ın İstikrarı Çok Önemli." Erişim tarihi: 8.8.2024. <https://tr.euronews.com/2018/11/02/israilli-bakan-dan-kasikci-aciklamasi-suudi-arabistan-iran-a-karsi-muttefikimiz>.
- Yesevi, Çağla Gül. "İran'ın Enerji Sektörü: İran'ın Yumuşak ve Akıllı Gücü." In *Enerji Diplomasisi*, editörler: Hasret Çomak vd. İstanbul: Beta Yayınları, 2015.

- Youvan, Douglas C. "Complex Systems in Geopolitical Conflicts: Emergent Phenomena in the Israeli-Iranian Escalation." Erişim tarihi: 12.11.2024. <https://www.researchgate.net/publication/384635597>.
- Youvan, Douglas C. "Ideological and Geopolitical Dimensions of the Israel-Iran Nuclear Standoff: Zionism, Martyrdom and the Role of Religious Identity in Statecraft." 28.10.2024. Erişim tarihi: 12.11.2024. <https://www.researchgate.net/publication/385345213>.
- Zakaria, Motaz, Mohamad Barakat. "İran'ın Nükleer Faaliyetleri Bağlamında ABD-İran İlişkisi ve Yaptırımların İran'a Etkisinin Analizi." Erişim tarihi: 29.8.2024. <https://www.researchgate.net/publication/366190475>.
- Zareba, Szymon. "Legal Issues Related to the U.S. Withdrawal from the Nuclear Agreement with Iran." *PSIM Bulletin*, no. 22 (1268), 14.2.2019.